

Breu comentari d'un text jurídic del segle XV EL CONTRACTE DE LA CREU DE SANT NICOLAU

JOAN-GENÍS GARCÍA I GIMÉNEZ

Introducció

El text que ens proposem comentar és un document jurídic de l'any 1435 que reproduïx Agustí Duran i Sanpere¹ en una separata d'«Estudis Universitaris Catalans», VIII (1914).

El valor del text des del punt de vista de Duran i Sanpere rau en la minuciosa descripció que fa el document dels elements ornamentals d'una creu, i en els nombrosos pactes que estableix el contracte entre l'organisme que demana la seva realització i l'argenter, artesà, a qui hom encarrega de fer-la.

Des del punt de vista filològic cal considerar prèviament que partim del text citat i, en conseqüència, de la seva puntuació, acentuació, grafisme, etc.

Com a document jurídic observem una sèrie de característiques generals als contractes d'aquesta mena d'aquella època, amb una distribució paragràfica que depèn dels apartats introductoris de les diferents «condicions» que es proposen entre la Confraria que encarrega l'obra i l'autor.

Com a tal document jurídic comença amb el protocol típic, tot fent ús d'una invocació i oferiment de tot el que després és

1. Duran i Sanpere ens diu que l'original es guarda en l'Arxiu del senyor Faust de Dalmases, a Cervera, i que no porta indicació de data sinó en el full en blanc que li fa de coberta, en el qual es llegeix que foren firmats els capítols el dia 9 de juliol de l'any 1435.

escrit, protocol basat en la tòpica de l'exordi emprada ja per sant Jeroni i molt usada en l'Edat Mitjana.²

En el mateix paràgraf s'estableixen les dues parts contractants i el lloc, Cervera, on es fa el contracte. Immediatament continuen els diferents paràgrafs que, llevat del primer, que s'obre amb l'adverbi «Primerament», s'inicien amb la partícula *Item*, formulisme pres del llatí i usat amb el mateix significat: «Igualment».

Finalment el document estableix l'actuació del notari davant la possibilitat que es pugui reproduir les vegades que calgui.

1. Nivell fonològico-gràfic

De forma general podem dir «que la majoria de processos que ha seguit l'evolució fonètica han arribat a terme. Tot amb tot, podem registrar encara algunes formes intermèdies d'aquest procés que ens mostren la resistència d'alguns arcaismes gràfics, o ens indiquen algun tret dialectal».³ En aquest apartat remarcuem el següent:

- Certa tendència dins el vocalisme al dialecte oriental que s'observa en la confusió e/a en posició àtona: «sie/sia», «lançar/lençar».
- Ús de la conjunció «e» que apareix vuitanta vegades en el text (només la trobem una vegada «et») i que posteriorment evolucionarà «i».⁴
- També apareix la variant de forma «sent» per «sant» que, segons Moll, és efecte de la relaxació de la «a», molt freqüent en posició proclítica davant un nom propi, en el text: «sent Nicholau», «sent Pere», «sent Pau».
- Veiem una «h» intervocàlica que, segons Fabra,⁵ en aquesta època no es feia rememorant una antiga consonant llatina, ja que és una solució vacillant que no obeeïa a raons etimològiques. La funcionalitat d'aquesta «h», objectivament, seria de remarcar el hiat, com ens ho confirmen els exemples del text: «rahó», «Johan», «nuha».

2. ROBERT CURTIUS, ERNST, *Literatura europea y Edad Media Latina* (1), Madrid, 1976, Fondo de Cultura Económica, p. 132.

3. NADAL, J. M., PRATS, MODEST, *Història de la Llengua Catalana*, (1), «Dels inicis fins al segle XV», Barcelona, 1982, Edicions 62, p. 527.

4. Fabra normalitzarà l'ús de la conjunció «i» tot considerant que és una solució arbitrària però vàlida.

5. Pompeu Fabra, *La Llengua Catalana i la seva normalització*, Barcelona, 1980, MOLC, núm. 28, p. 115.

- Vacil·lació en l'ús u/v que no seria resolta fins tres segles després: «Ceruera/Cervera».
- Vacil·lació també en l'ús de la lletra «h»: «hobrat», «onrat»; i en contacte d'aquesta lletra amb grafies que representen sons velars i que evolucionaran després mantenint-se com a tals velars: «Nicholau», «march», o canviaran a fricatius alveolars: «Barchinona».
- Pel que fa a la palatal lateral «ll» i tal com ho indiquen, Fabra, Russell-Gebbett, Badia, és evolució d'una «l» inicial llatina que normalment no apareix grafiada «ll» fins «més enllà de la fi de l'Edat Mitjana».⁶ Trobem exemples en el text com: «Leopart», «ladre», «lançar», «lur», «liurat»; i també «lliures» que ens indica la posterior evolució ortogràfica. Aquesta consonant en altres posicions no presenta cap diferència amb l'ús actual: «davall», «crestall», «aquell» o pel·licà, «pollets», «genollons», etc.
- Encara no és ferma la diferència entre la forma africada palatal sonora [dʒ] «tg» o «tj» i la corresponent fricativa [ʒ] «g» o «j»: «migançant», «image», són exemples en el text.
- Remarquem una geminació consonàntica en mots cultes i segurament manllevats del llatí tardà: «evvangelista», «Francesch», «ffranca», «affer», «opportunes». I que després simplificaran aquesta geminació.
- «Spasa», «scolans», «staran», són exemples de mots començats per una «s» líquida (s + oclusiva) que prenen ja en llatí vulgar una vocal (generalment «e» o «i») per tal de facilitar l'articulació. El romànic generalitza l'articulació protètica d'una «e». El fet que aquests mots apareguin en el text en forma tan arcaica pot ser degut a la influència dels models clàssics llatins en el món jurídic, que tot just començava a fer majoritàriament els documents en català.
- Remarquem el manteniment de grups consonàntics romànics secundaris «ct» («auctoritat», «junctes»), que normalment haurien evolucionat com «fructu» > fruit, o «factu» > fet, i que romanen, doncs, en un estadi culte.

2. Nivell morfològic

Aquest nivell, més que no pas el fonètic, ha afermat de ma-

6. RUSSELL-GEBBETT, PAUL, *Mediaeval Catalan Linguistic Text*, Oxford, 1965, The Dolphin Book, pp. 22-50.

nera més clara les formes que esdevindran, sistemàticament, normatives al llarg dels segles:

- Quant als articles i per raons de fonètica sintàctica, apareixen ja apostrofats davant vocal: «l'onrat», i de manera «normativa» també: «la image», «la istoria». Les formes davant consonant són: lo, la, los, les. El quadre general seria:

Masculí Femení

sing.	lo, l'	la, l'	(exceptuant «i» o «u» àtones; no sempre, però es dóna aquest comportament)
plur.	los	les	

- En general predominen els mots nuclears en el text que presenten una absoluta normalitat evolutiva pel que fa als morfemes de gènere i nombre i que són idèntiques a les solucions actuals.
- Els morfemes verbals tenen en algunes formes, com «seguexense», un marcat segell de la «koiné» oriental que devia imposar Barcelona, si bé ja hem vist com en aquesta àrea geogràfica la influència oriental és important. Recordem que actualment el repartiment de marca dialectal dels incoatius són -ix (per al dialecte occidental) i -eix (per a l'oriental).
- Dins del grup d'adjectius observem la forma «dobla» femenina, actualment invariable. També l'adjectiu numeral «doents», provinent de la forma llatina *ducentos*, amb la «c» intervocàlica desapareguda. La forma moderna *doscents* representa una reconstrucció a base dels elements *dos* i *cent*, mentre que la forma «doents» procedeix, directament, de la clàssica llatina *ducentos*.
- La morfologia dels nexes proposa una sèrie d'arcaïsmes vients encara el segle passat: «e», conjunció; «ab», preposició.

3. Nivell sintàctic

L'ordre dels mots que presenta el text no reflecteix el que veïem a través de l'aspecte fonològico-gràfic, és a dir, el calc del llatí; la construcció no fa acabar necessàriament la frase amb la forma verbal i, malgrat els formulismes llatins, els períodes han superat un estadi primitiu, encara que es manté un ús (abús) d'oració coordinada, així com repeticions de sintagmes sencers, sense aplicar pronominalitzacions que alleugessin la lectura.

- D'altra banda la classe de verbs que abunden en el text són formes lexicalment buides, molts verbs copulatius, i, per a les descripcions, verbs de moviment.
- La forma verbal passiva és molt abundant, segurament per raó del mateix formulisme, estil indirecte, del document que va repetint: «*Item es pactat...*», la qual cosa per altra banda provoca l'ús de formes subjuntives que al mateix temps s'adiuen amb el caràcter probabilístic de la situació descrita, futur contracte.
- Pel que fa a l'ús de «ser» i «estar», surt guanyant el primer verb, tant si el segueix un complement que indiqui la qualitat del subjecte, cosa òbviament normal, com si indica el lloc, situació, d'un objecte: «*Item que a la flor alta dessus lo crucifix sie lo pellicà ab los pollets*».
- El tipus d'oració que abunda més reflecteix la característica jurídica del text, que es va repetint en cada paràgraf introduït pel ja comentat *Item*, i que presenta oracions subordinades substantives d'objecte directe, referint-se sempre a allò que és pactat entre ambdues parts.

4. Nivell lèxic

- Veiem una filiació clarament llatina de la majoria dels mots que fins i tot de vegades presenten les formes, formulismes, directament en llatí: *ipso facto*, *insolitum*...

Destacaríem els següents mots:

CROSSA: del germànic *krukkia*, bàcul del prelat.

BACI: del llatí *baccinum*, gribella o plat fondo per posar-hi aigua.

ENCAST: del llatí *incastrare*, ficar violentament. || Cavitat on ha d'encastar-se una cosa.

EVICCIO: del llatí *evictione*, desposseïció legal.

EMPATXAMENT: del llatí vulgar **impedicare* derivat de *impedire*, impediment.

MARCH: ètim germànic *marka*, senyal, unitat de pes antiga. || Moneda d'or. || Bastiment que limita un espai.

OPS: del llatí *habere opus*, formulisme jurídic: ésser ops, ésser necessari.

PITXELL: probablement del francès antic *pichier*, gerro amb broc.

TIARA: ètim llatí *tiara*, amb el mateix significat, mitra alta ce-

nyida de tres corones, barret papal. Provenient del grec: παρα.

- De manera general hom podria comprovar una abundor de mots hereditaris i esdevinguts, posteriorment, genuïnament catalans, fins i tot en relació amb altres llengües romàniques. D'altres mots, però, com és el cas de «matrona», que equivaldria a l'actual «llevadora», han canviat un criteri hereditari per un de derivació a partir de l'ofici.

5. Nivell semàntic

El nivell de llenguatge reïx en presentar un eclecticisme que es manté entre un formulisme purament jurídic i certes qüestions anecdòtiques simplement descriptives.

El contingut semàntic d'algun mot, com ara «discrets» o «march» demostren una evolució, canvi o encreuaments de significat que de vegades han romàs fossilitzats.

El mot «discrets» es referia al títol que es donava antigament als qui tenien certes professions liberals, com metges, notaris, mercaders i certes autoritats secundàries. És evident que s'ha produït un canvi semàntic respecte al valor actual.

Del mot «march» ja hem comentat en parlar del lèxic la seva polivalència de significats, fet també remarcant per Duran i Sanpere en el seu *Llibre de Cervera* quan tracta de la qüestió dels argenters.

Els camps semàntics més destacats són pel mateix caràcter del text jurídic-comercial i del món religiós, formats per paraules com: «bestreure», «ops», «pecúnia», «paga», «pocioritat», «evicció», «prorata», «expedients», «demanar», «exhigir», «florins», «marchs», «lliures», «aur», «argent», del primer grup, i: «crossa», «prevere», «tiara», «prior», «madona», «crucifix», «creu», «invocar», «Verge Maria», «Sent Nicholau», «Sent Pau», «Sent Pere»..., del segon grup.

Estilísticament el text juga amb les poques possibilitats que li ofereix el marc jurídic: «*Item* a la flor alta de la dita part serà la istòria del miracle de la mar, ço és, a saber, una nau en la qual haurà mariners posats en fortuna e ab les mans junctes de genollons invocaren sent Nicholau, e farà la image de sent Nicholau qui apareixerà en la dita nau per relevar la fortuna...»

Veiem, doncs, únicament una mena de personificació de la fortuna que és «relevada» per «sent Nicholau»; aquests efectes, gairebé d'acotació escènica, depenen de les possibilitats descriptives

Creu processional de plata daurada amb la imatge i miracles de sant Nicolau
a qui és dedicada.

Imatge de sant Nicolau, del revers de la creu del seu nom.
LAMINA XII

dels copistes, ja que intenten reflectir pulcrament allò que els ha estat encarregat.

6. Conclusió

En línies generals el text presenta un estadi de la llengua força actual que demostra la força que la llengua va imposant en la realització de textos jurídics. «Des de 1300 a 1350 trobem uns trenta-dos documents en català, per uns cent vuitanta llatins. Des de 1350 a 1400 la proporció és totalment inversa: tres-cents vuitanta documents dels primers per cent vuitanta-dos dels segons. Durant l'últim quart de segle és quan més predominen els documents catalans, i en el regnat de Martí I, no es redacten en llatí més que els de les seccions més burocràtiques de la cancelleria. Aquest fons documental ens ilustra sobre un fenomen molt interessant: el català ocupa els espais reservats tradicionalment al llatí a mesura que la classe burgesa accedeix al poder, i a mesura que el país es converteix en una potència política i econòmica ben individuada. A més, en aquests papers de l'Arxiu Reial trobem la documentació que ens permet d'estudiar amb una precisió notable l'evolució de la llengua literària i el procés de llatinització a què és sotmesa. I encara hi podríem estudiar la història de la llengua parlada perquè s'hi conserva una extensa col·lecció de cartes privades i de processos judicials en què les declaracions verbals són copiades puntualment. Dissortadament, només una minúscula part de tot aquest material ha estat revisada».⁷ Amb aquest comentari afegiríem la qüestió del paper que de sempre ha tingut Cervera com a ciutat amb privilegis reials i que amb aquest document no fem sinó remarcar aquesta situació i les possibilitats que ofereix en aquesta àrea de la Història de la Llengua.

7. Apèndix documental

«En nom de nostre senyor Déu sie, e de la sagrada Verge Maria, e del gloriós bisbe mossèn Sent Nicholau, patró de la confraria de la Comunitat dels preveres de la vila de Ceruera. Segueixen los capítols fets e fermats entre los venerables e discrets mossèn Miquel Bramon, prevere e degà de la dita vila, e mossèn Pere Miquel, prevere e prior de la dita confraria, procuradors

7. NADAL, J. M., PRATS, MODEST, *ob. cit.*, p. 458.

e síndichs dels dits confreres de una part, e l'onrat en Bernat Leopart, argenter de la ciutat de Barchinona de la altra, en e sobre una creu d'argent daurada, la qual, los dits procuradors e síndichs han donada a fer al dit senyor en Bernat Leopart ab los pactes e condicions davall capitulats.

» Primerament, és pactat entre les dites parts que la dita creu sia de pes de trenta cinch fins en trenta sis marchs d'argent a rahó de nou lliures lo march. E si de més pes la farà, que lo avanç de .xxxvi. marchs, vage per argent trencat; e que tant com sie ultra los dits .xxxvi. marchs no puxa demanar pagà lo dit Leopart per march, sinó per tant com valrà argent trenquat.

» Item és pactat entre les dites parts que la dita creu sie tan gran o maior, e no pas menor, que és aquella de la confraria de madona Sta. Maria de la dita vila de Cervera, la qual en Bernat Leopart hobrà en casa de March Canyes.

» Item és pactat que tota la dita creu sia bé et perfectament daurada de dauradura dobla.

» Item és pactat que a la part davant al mig de la creu sia lo crucifix.

» Item que al mig del braç dret sia la image de la Verge Maria.

» Item que a la flor del dit braç sie lo bon ladre peniat.

» Item que al mig del braç esquerra sia la image de sent Johan evngelista.

» Item que a la flor del dit braç sia l'altre ladre peniat.

» Item que a la flor alta dessus lo crucifix sie lo pellicà ab los pollets.

» Item que a la flor jusana deius lo crucifix que sie la image de sent Nicholau lo qual resussita tres scolans, los quals staran de genollons ab les mans junctes dins un cup.

» Item és pactat entre les dites parts que a la part detràs de la dita creu, e en lo mig, sie la image de sent Nicholau, vestit en pontifical, tenint lo mitre al cap e ab la una mà que seny e, ab la altra, que tinga la crossa. E que dins los pits de la dita image sia fet un encast en lo qual puxa star .i. cap de dit del gloriós sent Nicholau; e que siga feta una porta de crestell que puxa tancar e obrir.

» Item al mig del braç dret de la dita part, ço és, detràs la image de sent Johan que sie la image de sent Pere, ab la tiara, vestit com a papa ab les claus en la mà.

» Item a la flor del dit braç, que sie la image de sent Nicholau qui tingua en la mà dreta un pom d'aur a manera qui l'vol lançar, e que hi hage tres donzelles, e que les dues quascuna tingua en les mans un pom d'aur e la tercera que stigua per pendre aquell que sent Nicholau vol lançar.

» Item al mig del braç squerra que sia la image de sent Pau apòstol, ab la spasa nuha en la mà.

» Item en la flor del dit braç que sia la istòria de sent Nicholau, ço és, a saber, la image de sent Nicholau, lo qual davant un altar presentarà un infant viu ab un anap d'aur en la mà al pare lo qual starà aggenollat davant lo dit altar e serà vestit com a noble hom.

» Item a la flor alta de la dita part serà la istòria del miracle de la mar, ço és, a saber, una nau en la qual haurà marinés posats en fortuna e ab les mans junctes de genollons invocaran sent Nicholau, e farà la image de sent Nicholau qui appareixerà en la dita nau per relevar la fortuna.

» Item a la flor jusana de la dita part serà la istòria de la nativitat de sent Nicholau, ço és, a saber, que com fou nat e la matrona lo hagués més en un bell baci per lavar, lo petit infant se leva en peus; per què farà un bell baci en lo qual starà lo dit infant tot nuu, de peus, ab les mans junctes e la matrona quil lavarà ab un pitxell en la mà.

» Item és pactat entre les dites parts que les dites images sien toves.

» Item que en la dita creu sien los pinacles, ço és, sobre lo crucifix e sobre les images de sent Nicholau detràs lo crucifix, e sobre Maria e Johan, e sobre sent Pere e sent Pau.

» Item és pactat que lo dit senyor en Bernat Leopart, haie e sie tengut de fer la demunt dita creu, segons la forma o debloxiat lo qual ha lliurat als dits procuradors e síndichs per mostrar lo als senyors de confreres de la dita confraria.

» Item és pactat que lo pom sia segons la creu de massaneria, e que les sis images que seran en los tabernacles de dit pom sien aquestes, ço és, sent Miquel ab lo drach, sent Johan Batiste, sent Anthoni, sta. Margarita, sta. Catherina, sta. Tecla.

» Item que lo cano sia corresponent al pom e a la dita creu.

» Item és pactat entre les dites parts que la dita creu sia feta per lo dit Bernat Leopart e acabada, segons és damunt capitulat, del dia present ab un any continuament seguidor.

» Item és pactat que los procuradors e síndichs de la dita confraria de mossèn sent Nicholau hagen a donar, ara, de present, al dit senyor en Bernat Leopart en senyal e per paga de la dita creu cinquanta florins, e a sent Johan de juny propvinent altres cinquanta florins, e a madona sta. Maria d'agost primer vinent cent florins.

» Item és pactat que après que lo dit senyor en Bernat Leopart haurà mes en obra de la dita creu tant argent com se haurà per los dits docents florins mostant ell la dita obra los dits procura-

dors e síndichs li hagen a bestreure lo restant del argent fins a compliment de trenta cinch o trenta sis marchs, e no res menys li hagen a bestreure per l or que serà mester a daurar la dita creu.

» Item és pactat que quant la dita creu sie acabada a tots obs, lo dit senyor en Bernat Leopart hage a donar als dits procuradors e síndichs, o a aquells qui ells volran, la dita creu, e los dits procuradors e síndichs hagen a donar compliment de paga al dit senyor en Bernat Leopart, ço és saber que los dits síndichs e procuradós ab poder bastant ab auctoritat, e decret a cautela del senyor bisbe de Vich, e de son vicari, o degà, en paga prorata del dit preu hagen affer insolutum dacio al dit Bernat Leopart carta de gràcia migancant de tot aquell censal de cent quaranta quatre lliures de mota per preu de les quals lo venerable e discret mossèn Ffrancesch Vall, Anthoni Vall, Jacme Vall frares e madona Angelina sor daquells veneren cent quaranta quatre sous censals a la dita confraria ab evicció en tot cas, ço és, que la dita confraria, ço és tot lo clero de Cervera confreres de la dita confraria cascun any passat lo terme de la paga del dit censal tres mesos après a lur risch, perill e fortuna e despeses pagaran la pensió del dit censal al dit Bernat Leopart e als seus e aqui ell volrà, dins Barchinona e en sa habitació ffranca de totes despeses e missions e de qualsevulla empatxament ab constitució de salari cotidià per quascun jorn al dit Bernat Leopart, o a son procurador de XII sous pena de no fermar de dret de doents sous e ab obligació de béns de la dita confraria e dels singulars del dit clero e de quiscun dells insolitum ab totes renunciacions e cauteles necessàries decents expedients e oportunes ab sacrament. Entès emprò que die adiat no fossen encorreguts ipso ffacto en periuri sinó après .VIII. jorns feta requesta que complissen. Declarat emperò, que lo dit Bernat Leopart a risch, despeses e perill dels dits confraria e clero haie a fer procuració e o procuracions a aquell o aquells que lo prior o priors de la dita confraria volran a demanar e exhigir e rebre les pensions del dit censal salaris e penes e altres accessoris e ferne forces compulsions e exequcions, e més que si los dits confraria e clero de lur propri pagaran alquany any la pensió del dit censal que lo dit Bernat sens evicció e obligació de sos béns e sens perjudici de prioritat de temps e pocioritat de dret face cessió a la dita confraria e o priors de aquella pensió, o pensions, que la dita confraria o clero pagarien del lur axí com és dit.

» Item és pactat que acabada la dita creu a tots ops los dits procuradors e síndichs donaran compliment de paga en pecúnia nombrada si alguna cosa restara al dit Bernat Leopart.

» E volen les dites parts que dels presents capítols sien fetes

moltes cartes ordonadores largament, axí com fer se puxa sustància no modada aconeguda del notarii del present acte ab totes clàusules decents e oportunes.»

DURAN I SANPERE, Agustí, *Orfebreria Catalana*, separata d'«Estudis Universitaris Catalans», VIII (1914).

També consultats:

ALCOVER/MOLL, *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Palma, Barcelona.

BADIA I MARGARIT, A., *Gramàtica Històrica Catalana*, València, 1981, Ed. Tres i Quatre.

BADIA I MARGARIT, A., *La Llengua Catalana ahir i avui*, Barcelona, 1973, Ed. Curial.

DURAN I SANPERE, A., *Llibre de Cervera*, Tàrraga, 1972, Camps Calmet.

